

ÉLŐ ERDÉLY EGYESÜLET

Nagyajta

HONISMERETI TANULMÁNY

**Péterfi Szidónia
Sepsiszentgyörgy
Pécsi Tudományegyetem**

2014

1. ábra Nagyajtamadárlesből

„Székely Tündérország” Kovászna megyéjének egyik legkiemelkedőbb faluja: Nagyajta (románul: Aita Mare), mely a húsz helyséből álló Erdővidéket bővíti; köztük a legfontosabbak: Barót, Nagyajta, Vargyas, Bardoc, Nagybacon, Bölön, Ürmös, Apáca, Alsórákos. A község lakói a 2011-es népszámláláson 940 főből 857 vallotta magyarnak magát.

Nagyajta Háromszékhez, szűkebb körben pedig Erdővidékhez tartozik. Háromszék, Székelyföld délkeleti részén helyezkedik el, a székely székek egyikeként. Kézdiszék, Orbaiszék és Sepsiszék egyesülésével jött létre; beszélhetünk Alsó- és

Felsőháromszékről, hiszen a „Rétyi-szorulat” két részre osztja a tájat. A mítosszal sűrűn körbe szőtt Olt folyó szeli át a tájegységet, magában egyesítve a környező falvakat érintő patakokat. Védelfező pajzsként veszik körül a hegyvonulatok: délnyugati részén a Baróti-hegység, középen a Bodoki-havasok, északon a Nemere-hegység, keleten pedig a Háromszéki-havasok, déli részét a Bodzai havasok tagolják.

A Nagyajta elnevezés eredete a mai napig vitázott, nem egyértelmű.

Benkő József (1929–1814), a harlemi tudós társaság tagja, az AJTA megnevezést az ajtó szóból származtatja, ennek magyarázata pedig, hogy akár Barcaságra, akár Sepsiszékre, akár Udvarhelyre szeretnénk utazni, Nagyajtán kell keresztül haladni. Orbán Balázs e névmagyarázat kissé erőltetettnek véli. Véleménye szerint a név ázsiai eredete valószínűbb, amelyet a letelepedett őseink hoztak magukkal. 1333-ban Ahch néven említik először. "A székelyföld leírása" című munkájában 1211-től számítja Nagyajta első írásos említését. II. András király a Barcaságra letelepített szászok adománylevelében Nagyajtát keleti pontként határozza meg CastrumNoilgiati, illetve CastrumNoial néven, ami arra utal, hogy a falu területén már ebben a korban erődítmény állott. Valószínű, hogy az 1241. évi mongol hadjárat alkalmával ez a vár elpusztult, annyira, hogy a romok csak varjak fészkekül szolgálhattak. Talán ez magyarázza a *Varjúvár* elnevezést, mely azt a dombot jelöli, ahol ma a vártemplom áll. Az 1567. évi összeírás alkalmával NAGIJAJTA néven szerepel 61 kapuval, s így az akkori Háromszék legnépesebb településeinek egyike volt.

A vidék bemutatásáról a világhálón fellelhető több honlap is gondoskodik, köztük a

következők: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Nagyajta>

<http://www.alsonemedi.hu/files/statics/Esemenyek/EACEA/nagyajta.pdf>

<http://www.alutusregio.ro/index.php/hu/aita-mare>

<http://www.erdelyiutazas.hu/magyar/telepules/nagyajta-1097>

Kiemelkedő fontosságú tanulmány a nemrégiben megjelent falufüzet. Átfogó áttekintést nyújt a falu múltjáról, történelméről valamint társadalmi állapotáról. Pontos dátum és számbeli információkkal szolgál az olvasó számára. A falufüzet fejezeteként az unitárius vártemplom és a református templom rövid, áttekinthető múltjáról, annak harangjairól, orgonáiról. Sokan ebből a jegyzetből értesülnek arról, hogy János Zsigmond idejében (1567-ben) jobbágyadományozó levelekből kiderült, hogy Nagyajtán előkelő székelyek is laktak. 1614-ben Bethlen Gábor fejedelem rendeletére katonai lustrát készítettek, amelyből kitűnik, hogy az erdélyi Székek településeinek a lakossága 60%-ban a

szabad székelyek körét bővítette, míg 35%-át jobbágyok és 5,1%-át nemesek tették ki. Nagyajta nemességét Henter és Nemes családok, valamint Donáth István és az akkor épp bujdosó Peteő János képviselték. További bizonyítékként szolgál I.Rákóczi György fejedelem parancsára készített lustra, 1635-ben. Az 1694. október 4-én készített jelentés szerint Nagyajta fele szabad rendből állt, másik fele pedig jobbágy volt.

A XVIII. század második felében egy széles iparos réteg alakult ki a faluban. 1783.április.2-án a falu szabadalmat kap Bécsből hetivásár tartására, majd néhány év múlva, 1787-ben szabadalmat kap három országos vásárra: a Julianna napi, áldozócsütörtök utáni és aprószentek napi sokadalomra.

A falu fejlődésnek indul a polgári társadalom útján is, tizenötféle iparágban dolgoznak egészen a XX.század derekáig. 1834-ben Miklósvárszék járásbírósi szék helyét Nagyajtának nyilvánították. Ez nagyban hozzájárult Nagyajta további műveltségi fejlődéséhez.

Nevezetes helyek, látnivalók Nagyajtán

Értékben és látványban egyaránt kiemelkedő fontosságú Nagyajta kultúrotthona, mely egyedülálló egész Erdővidéken. Értékét leginkább Lőrincz Viktor festőművész által dekorált mennyezet adja mely 1908-ban készült el, s híven tükrözi a kor ízlését.A művelődési házat páhollyal látták el, metszett tükrökkel és díszített öntvénykályhákkal szereltek fel, melyek igazán különlegessé és hangulatossá varázsolják az épületet.Mai neve Kriza János Művelődési otthon.

2001.szeptember 21.-én nyitották meg Kriza János, Nagyajta híres szülöttének emlékmúzeumát. Ez a kis múzeum Kriza János Állandó Irodalmi Emlékiállítás néven nyílt, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatásával alakult. A kíváncsi látogató megtekintheti az egykori unitárius püspök hátra maradt régi használati tárgyai, mint a pipáját, vaskulcsát, könyveit vagy akár a róla és nejéről készült festményeket, sétapalcáját valamint Took Mózesnek adományozott imádságoskönyvét, melybe szerényen így titulálja magát: „Kriza János kolozsvári pap”.

Nagyajta műemlékei: A hét vezér; készítette: Simon Attila, 1996
Bihari József emléktábla; készítette: Sárpataki Zoltán, 2011
Kriza János mellszobra; készítette: Jecza Péter, 1991

Régi tenispálya, új park

Nagyajtán nemrégiben (2009) csinos, új parkot létesítettek a gazzal felnőtt régi tenispálya néven ismert területen. A hely szemétdombként is használatos volt egy időben, mivel a háborút követő új rendnek köszönhetően háttérbe szorult e nemes sport űzése így igen kevesen emlékezhetnek az 5670 négyzetméteres területet egykori mivoltjára s pompájára.

Az új park létesülését egy kormányprogram tette lehetővé, miszerint az önkormányzatok tízszázalékos önrésszel való beszállása után pénzületi segítséget kapnak park kiépítéséhez. A pályázat sikeres elbírálást követően megtisztították a területet majd színes díszvirágokkal és cserjékkel ültették be. A fiatalok körében és nem csak nagyon közkedveltek lettek az elhelyezett padok.

2. ábra Nagyajtai bölények

Ugyancsak tetszetősek a régi csorgók formáját idéző közkutak. A park népszerűségét erősíti a jól és bőségesen felszerelt játszótér, melyet nap mint nap használnak a gyerekek. Ugyanakkor a patak közelsége is fontos, hiszen a kanyarulatánál olyan mélységű a víz, hogy akár úszni is lehet, igaz nem hosszú távolságot, de ennek is örülnek kicsik és nagyok.

Igazi turisztárványossággá kezdi kinőni magát a Nagyajtán létesített amerikaibölény-farm, Pál Attila vállalkozása. A terület alkalmas a tenyésztésükre, ezt igazolhatja a szomszédos falu, Bölön nevének eredete, mely szerint valamikor itt nagytestű, nemes állatok laktak. A bőlények kis igényűek, kevés törődéssel is elláthatóak, jól bírják az időváltozást, alkalmazkodnak mind a hideghez és meleghez is, a betegségekkel szemben ellenállóak, táplálék szempontjából nem igényesek, a vadakkal szemben csoportosan jól védekeznek.

Nagyajta építésze

A település sajátos polgári jellegét köszönheti az építéstörténeti szempontból is figyelemre méltó épületeinek. Ilyennek számítá XVIII. századi duplafedél-kieresztéssel rendelkező *Cserey-*

kúria, a *Rabocskai-ház*. Nagyajta legrégebbi háza, a késő klasszicista stílusban épült *Donáth-Zathureczky féle* lakóház és a *huszárlaktanya*, a *Dezső Miklós-féle gyógyszertár és lakóház*, a szomszédságában álló polgári *Léta-lakás*, a központban fekvő, klasszicista homlokzatú

Gazdag-ház, a *Péterfi-ház* (udvarán

istállóból átalakított római katolikus kápolnával), a szövetkezeti bolt mellett levő *Kutlik-ház*, továbbá a *hajdani szülészotthon épülete*, a *Ferenczy-féle lakóház*.

3. ábra Látkép az unitárius vártemplomból

Jelenleg turisztikai szempontból is fontos építménynek számít az unitárius lelkészlak udvarán létesített „Áldás háza”.

Kiemelkedő látványosságok közé tartozik az unitárius vártemplom. Az első kezdetleges templom formája félköríves szentélyzáródással épült, de ezt a részét nem tarthatta meg a templom, mivel a XV. század folyamán lebontották, helyébe a napjainkban is meglévő csúcsíves szentélyt építettek, amelynek mennyezete égetett agyag bordázatú, forgórózsás, gótikus hálóboltozatban fejeződik be. A diadalív enyhén csúcsíves, melyet feltételezések szerint a szentély építésekor, vagy 1512-ben építhettek. Ez utóbbi évszámot a diadalív hajó felé néző párkányán találták egy felújítás alkalmával.

Az 1802. évi földrengéskor az eredetileg egy emelettel magasabb harang- és védelmi torony az első szint felett keresztben elszakadt, rázuhant a hajó mennyezetére, az pedig annyira károsodott, hogy életveszélyessé váltak kőlapjai. A templom újabb gondozást igényelt, így kőlapjait leszedték és helyükbe csupán vakolatból képezték ki a ma is látható dongaboltozatot, ugyanakkor a tornyot egy

emelettel alacsonyabbra építették vissza így remélve, hogy nem fordul elő újabb károsodás az épület falaiban. Sajnos ez nem így történt, hiszen az 1838., majd az 1977. évi földrengések még így is komolyan megrongálták. A templom faragott kőrájáú, csúcsíves ablakai a szentély építésének idejében készültek. Orbán Balázs 1864-ben tett felmérést a templom alakzatára vonatkozólag illetve a még ma is meglévő ólomkarikák állapotát illetően. Az említett földrengés 1879-ben szükségessé tette az összetöredezett kő-ablakkeretek, és a hiányos ólomkarikák helyettesítését egyszerű deszkarájú ablakokkal, ezek a búzakalász formáját hivatottak utánózni. Csak a keleti falon maradt meg befalazva egy ablak, amely töredezettségében is mutatja eredeti szépségét.

(Adatokat a vártemplomról az Országos Dávid Ferenc Ifjúsági Egylet segítségével, a Litera könyvkiadó által megjelentetett, 2003decemberében, falufüzet alapján gyűjtöttem.)

Vallás

A nagyajtaiak Unitárius Egyházközségének eredetéről Gál Jenő nagyajtai esperes-lelkész „*Ismertetés a Nagyajtai Unitárius Egyházközség múltjáról és jelenéről*” (1984.június 4.) című kéziratában a következőket írja: „Hogy a falu mikor lett unitáriussá, ezt mély homály fedi”. „Mert se emberi emlékezet - írja Kriza Sándor **Jegyzék** című dolgozatában-, se hiteles történeti adatok, se egyházi levelek, se a falu közönséges levéltára, se egyes családok levelei között erről tudtommal semmi emlékezet nem maradt fenn.” Ezért az az általános vélekedés alakult ki, hogy a reformáció kora volt a meghatározó. Már Dávid Ferenc idejében volt egy unitárius egyházkerület az unitáriusoknak Miklósvárszéken, ahová Nagyajta is tartozott.

4. ábra Nagyajtai vártemplom bejáratí székykapuja

Az unitáriusok közösségének formáló erejére utal az vártemplomban lévő, faragott szószékkoronára festett egy Istent dicsőítő latin felirat, amelyet Kelemen Lajos még olvasható formában látott és feljegyezte: „ Inhonorem et gloriamunius veri Dei et FiliiJesuChristi 1710”.[] Sajnos ez a felirat már nem olvasható.

NépszokásokNagyajtán

Szerencsére a nagyajtai lakosok megőrizték írásos és tárgyilagos hagyományait, valamint újakat is teremtettek, többek között az évente megrendezendő falunapot. A falunap a rendszerváltás kezdeti éveiben jött létre, új keletű hagyományként. Elsősorban a helyi képviselő-testületek illetve a polgármesterek kezdeményezték. Ilyenkor két napos, hétvégei mulatozás veszi kezdetét, ahová az egész falu népe hivatalos. Különböző előadások és kiállítások keretében kerül sor a falu tehetségeseinek bemutatására. Az előadások tartalmaznak zenei, táncos bemutatókat valamint művészeti kiállítás és tárlat bemutatásra is sor kerül ilyenkor. Rendszeres egy híresebb előadó meghívása és fellépése az ünnepség keretében.

Az 1848-as forradalom kezdetére emlékeznek a helybeliek a kommunista rendszer leverése óta. Az ünnepséget nagy becsben tartják, nemzeti jelképeket, kokárdát tűznek a szívük fölé az emberek. A falu központi parkjában emlékmű koszorúzás keretében, közös istentiszteleten vesznek részt az összegyűltek, nemzeti dalokat énekelnek a falu kórusához kapcsolódva.

A szüreti felvonulás és bálozás egyszerre hagyományos és újkeletű. Hagományos a fiatalok körében,

melyen a már megkonfirmált ifjak vehetnek részt, ugyanakkor újszerű hagyomány a fiatal házások körében. A szokáson, öltözetben nem változtattak csak a tagok korcsoportjának hovatartozásán. Ezen a rendezvényen már házastársak vesznek részt, így Nagyajtán egy évben kétszer kerül sor szüreti felvonulás megszervezésére

Fekete Levente, unitárius lelkész közreműködésével és hűen végzett szolgálatteljesítésének köszönhető a kántálás újraélesztése. Karácsony és Újév közti napokon lelkes csapat indul házról-házra, hogy énekszóval köszöntsék a házigazdát, aki szívesen fogadja és kínálja a kántáló csapatot. Gyakran hangszerek segítségével is nemesítik az igencsak szépen szóló dalokat. Távozáskor mindig az „Áldásoddal megyünk, megyünk innen el” kezdetű dalt énekli a gyertyát szorongató népes sereg.

De szerencsére e kedves kis faluban „a jövőbe vezető út minden kereszteződésénél a hagyomány tízezer embert állított fel, akik a múltat őrzik”¹ így a mai napig fennmaradt néhány népszokás, melyeken szívesen vesznek részt a lakók és hűségesen gyakorolják őket. Ezek a következők:

JULIÁNNA-NAPI NAGYVÁSÁR

Nagyajta hagyományos, minden évben megrendezendő összejövetelei közé tartozik a Juliánna-napi nagyvásár, amin részt vettek mind a falu és környező településekről származók, valamint távolabbi vidékről érkezők is nagy számban elő szoktak fordulni. Nagyajtai vonatkozásban állatvásárt és kirakodóvásárt is jelentett/jelent. Általában a kirakósok ruhaneműk mellett leginkább lószerszámokat, mezőgazdasági szerszámokat, mázasedényeket, és édességeket árúsítanak. Méretében, tömegében valóban nagy volt mindig, szinte meg szokott telni szekerekkel, árusokkal, vásárbajövőkkel az erre kijelölt vásártér.

Ha nem is az egykori formában, de az igényekhez, kereslet-kínálathoz igazodva formát nyernek a vásárok manapság is.

ZÖLDÁG ÁLLÍTÁS

A nagyajtai legények egyik tavaszi szokása a „zöldág”/”májusfa” állítása. Általában kiszélezte nyírfát állítanak a kiskapunak illetve két oldalt, május elsejére virradó éjszakán. Az ifjúk ezzel udvarlási szándékukat adják tudtára a kiszemelt lánynak. A fa kivágása titkos, a legénybanda feladata.

Általában erre az időszakra esik a konfirmálás és vallástétel ünnepe is így a templom bejárata, valamint a lelkészlak bejárata elé a konfirmandusok állítanak májusfát.

HÚSVÉTI SZOKÁSOK

A húsvéti ünnep főleg a lányok áldozatkészségét veszi igénybe, már jó előre gyűjtik a tojásokat. Több hagyományokat tisztelő háznál is a régebb óta gyűjtött vöröshagyma héját használják festőanyagként. Divatosak arra fele a selyemharisnyába helyezett, különböző növények levelével borított tojásfestés.

Húsvét másodnapján, régi szokás szerint az ifjú legények betérnek minden leányos házba és

¹idézet: Stanley B. Prusiner-től

locsolóverset szavalnak, a vers elhangzása után kölnivízzel locsolják meg a lányt és a család nőtagjait. A locsolásért piros tojás jár.

LAKODALOM

Egyik legszebb falus hagyomány a házasságkötés megünneplése. Az összesereglett násznép a vőlegény házához, gyalog indul a menyasszonyt kikérni. Útközben gyakran találkoznak virággal díszített, vízzel töltött vederrel, ami a néphit szerint szerencsét hoz, a gyerekek a lakodalmassok elé helyezik ezeket, melyekbe az elvonuló násznép pénzt dob.

A vőlegény násznépével a menyasszony házához általában zárt kaput vagy ajtót talál, s a menyasszonyt csak a vőféjnek a háziakkal folytatott hosszú tréfás alkudozása után találja meg. A házasságkötés áldása, az egyházi szertartás után a falu kulturális otthonába menet sokszor útelzárással találkozik a násznép. Ezt csak a már férj és feleség csókja olthatja fel, vagy nagyon gyakran tréfás kérdést eszel ki az „útonálló”. A kultúrotthonba érkezve elkezdődik a reggelig tartó mulatozás. Az asztalnál a főhely a vőlegényé, jobbán a menyasszonnyal. Mellettük jobbról a menyasszony, balról a vőlegény násznagya, ki-ki feleségével (násznagyasszonyok). Az ételek és italok felszolgálását rendszerint a vőféj mutatja be tréfás versek által. Az est folyamán a vőlegény és menyasszony különféle játékokban vesz részt ezzel is szórakoztatva a násznépet.

A FONÓ

Igaz pár éve már nem divatos, de kevesebb, mint húsz éve még élt a fonó hagyománya. A fonó általában a tél beálltával, vagyis a mezei munka befejezése után kezdődött, mind a fiatalok, mind a felnőttek fonóba jártak. Ennek velejárója volt a tréfa, dal, játék, mese.

KALÁKA

Egyes családokban vagy szomszédi társaságokban ma is fenn áll a kalákázás. Ez abból áll, hogy a mezei munka végzésénél a szomszéd el megy segíteni, ezt majd visszahálálják a saját termése begyűjtésénél. Különösen figyelemre méltó a törökbúza fosztásakor tartott kaláka, ez legtöbbször az estéji bajok, állatok ellátása után kezdődött, amikor gyakran több mint húsz ember is összegyűlt és közösen fosztották a kukoricát. Szórakozás képpen gyakran énekeltek, történeteket meséltek melyek az ifjúk lelkébe örökre beívódott.

Nagyajatai harcosok

A történelem eseményei a falu életében is szerepet játszott. A Szabadság harc e táj lakóit sem hagyta nyomtalanul, a mozgalom itt is széleskörű volt. Habár Erdővidék nemzetőreiről és honvédeiről nincs teljes képünk, a különböző források sok mindent elárulnak róluk. Valószínű, hogy amint az ország többi részén, úgy Erdővidéken is már 1848 tavaszán kezdték szervezni a nemzetőrségeket. Első adataink azonban csak júliustól vannak Bardoc-fiúszékre és még későbből Miklósvárszékre vonatkozólag.

Próbálták a hozzáférhető adatok alapján, név szerint Nagyajta nemzetőreit és honvédeit összegyűjteni. Ez az összeírás nagyon hiányos, ugyanis részletesebb adatok csak a harcban elesettekről és az 1890-ben még élő honvédekről és nemzetőrökről vannak. Az 1848-1890 közti időszak adatai jórészt hiányoznak. Tehát azon honvédek közül, akik ezen időszakban hunytak el, kevésnek az adatai szerepelnek a közölt összeírásban.

Az fellelt nevek:

Nagyajtai *Cserey István*, - sz. 1816 Marosvásárhelyen. Fődadnagy az I.császári huszárezredben, 1848

nyarán ezredével a szerb felkelők ellen harcol, majd csatlakozik a honvédsereghez. November 9.(1)-alszázados . December 29. kilép.

id. Nagyajtai Csiki László, – őrnagy , földbirtokos. 1895 május-júniusában. Nagyajtai őrnagy földbirtokos. 1895 május –júniusában hal meg ,Nagyiklódon, 76 évesen, végelgyengülésben.

Dónáth György- honvéd alezredes. Sz. 1792 Nagyajta, meghalt 1848.november 19. Marosvásárhelyen. Nemesi származású. 1814-től nemesi testőr, 1848 tavaszán alezredes a 15. székhely határőrezredében.1848.októberében csatlakozik a honvédsereghez és részt vet az erdélyi harcokban. Betegségben halt meg. Más vélemény szerint elesett a csatában.

Intze Lajos- nemzetőr őrnagy. Meghalt 1860.augusztus 29. Nagyajta

Jók(Toók) József- tizedes. Nyolc évet szolgált a 2. határőrezrednél. 1848 első felében Puchner generális kapitány parancsára csapatával Nagyenyedre megy a románok lecsendesítésére. Részt vesz a mihályfalvi csatában, Szenttamásnál a szerbek, Bécs alatt Windiscgratz csapatai, Nagyszalontánál Simonits tábornagy csapatai ellen harcol. Szilágysomlyónál az Urban elleni csatábanharcol, amikor Urbant egészen Bukovináig üldözték. Bem a csatában Gálfalvánál és Nagyszebennél harcol a császáriak ellen. 1891-ben még él.

Id. Kriza János, -a szabadságharc résztvevője; az 1848. május 21.-i Erdélyi Híradóban megjelenő „proclamatio” egyik aláírója. Kriza János unitárius püspök apja.

Kriza Sándor –hadnagy. Sz.1828- meghalt 1898 február 20,Nagyajta. Kriza János unitárius püspök testvére. A Nagyajtai temetőbe található a hadnagy obeliszkje, melyben a felirat már meglehetősen kopott.

Nagy Ajtay(Nagyajtai) József-1848 szeptember 1. –hadnagy a Hunyadi önkéntes csapat gyalogságánál, Perczel alatt részt vesz a Jelacic elleni harcokban. Decenber 11.(1)- főhadnagy a 35. Zrinyihonvédszászlóajban . 1890-ben magángazda nagyajtán.

Péterfi Sándor – százados. Sz. 1815 Nagyajtán- meghalt 1909 Közéapaita. Székely hirtokos családból származik. Volt hadfi őrmester (nyolc évig a 15. határőrezredben sz Magyarországon a szerbek ellen, Morvánál Vogel tábornok csapatai ellen harcolt. Erdélyben Bem tábornok vezetése alatt tér vissza és részt vesz itt minden csatában. A szebeni első csata után előléptetik hadnaggyá, Brassó bevétele után Főhadnaggyá a 86. zászlóaljához, de a kérésére áttették a Borbáth László szervezete és vezette önkéntes lovascsapatához másodkapitánynak. 1849 június közepén a tömösi szorosnál lelőtt egy kozák vezért,megfutamítva ezáltal egy egész kozák csapatot. A kiegyezéseidején gazdálkodó Közéapajtán. Kardja Közéapajtán az utódok birtokában van, Sírja a közéapajati temetőben.

(A nevek és információkhoz felhasznált irodalom: Demeter László : Erdővidék a szabadságharcban 1848-1849)

Nagyajta mítoszai

A népi hagyomány várerődöt képzel a Középpajta fölötti Várhegyre, ide vélik Nagyajta-várát. A fennmaradt történet szerint óriások laktak benne, így őseink kincseiket a várkútjában rejtették el vagy a környéken elásták. A kincses helyek közelében, minden második esztendőben kigyúl egy mogyoróbokor, így tartják.

Egy másik rege szól Varjúvárról, a nagyajtai unitárius templom közelében levő dombról. 1241. évi mongol hadjárat alkalmával az unitárius várerődítmény fala sajnos nem maradt épen, ebbe költöztek bele a madarak, a varjak. Talán ez magyarázza a Varjúvár elnevezését, mely azt a dombot jelöli, ahol ma a vartemplom áll.

Érdekes a mai földművelésre használt terület, Domokos tető története, amelyről gyönyörű a kilátás úgy Nagyajtára, mint az őt környező falvakra, Miklósvárra, Ürmösre, Apáczára. Szájhagyomány szerint, az Olt-völgy keleti peremén emelkedő előhegyen, a Szálás és a Vár pataka közötti hegyorron állott valamikor Tortogó vára. Régen három várkapitány uralkodott ezen a vidéken. Tortogó az erdőn levő várában lakott, Miklós és Domokos pedig lennebb, az Olt partján emelkedő erősebb vár felett osztozkodott. Ez végül is ütközethez vezetett, aminek eredménye az lett, hogy Miklós legyőzte Domokost és az övé lett Miklósvár. Domokos a Nagyajta felőli dombtetőn épített magának szállást, aminek ma is Domokos szállása a neve.

Kríza János és az orosz tisz

Idősebb Kríza János unitárius lelkész (a hasonló nevű püspök apja) 47 évig, 1854-ig, szolgált a nagyajtai unitárius egyházközségben. Nagy tudású ember volt, „félkarú pap”-ként ismerték, műveltségét fizikai adottságai korlátozottságának köszönheti, hiszen a fizikai munkára képtelen ifjút a szülei kitanították. Emléke sokáig fennmaradt, melyet annak is köszönhet, hogy megvédte Nagyajtát az oroszok pusztításaitól 1849-ben.

1849 júniusában, mikor az oroszok az osztrákok oldalán Erdély ellen támadtak, Erdővidéket is elérték és mindenfelé zsákmányoltak, pusztítottak. Nagyajta felé Köpec irányából közeledtek. Erről értesítést kapott Kríza Jánost is. Ekkor már 80 év körüli, hajlott hátú, nagy fehér szakállú aggastyán volt. Magára öltötte papi palástját és az oroszok elébe ment. Találkozván az orosz csapattal oszláv nyelven szolt hozzájuk. Vezérük megdöbbsent az ő nyelvükön beszélő aggastyán láttán és a hagyomány szerint Kríza rábeszélése megkímélte Nagyajtát a pusztításoktól.

Nagyajta híres szülöttei

Nagyajta öröksége gazdag úgy példaképként szolgáló felmenőkből, mint épületeiről. A történelem során sok nemes személyiséggel ajándékozta meg Erdélyt. Itt említhetem meg Bihari József, kétszeres Kossuth-díjas, híres színész; innen származtak a Donáth és Cserey családok, Dónáth György honvéd alezredes, Ajtai József, XVIII. századi fazekasmester, Kovács István, történetszerző, Bara István természettudós, Finta Zoltán, költő és még sokan mások. Kríza János a már oly sokszor említett erdővidéki Nagyajtán született 1811, unitárius püspök és a magyar-székely irodalom egyik kiemelkedő alakja. Nevéhez fűződik a Vadrózsák híres alkotása, székely népművek gyűjteménye.

Nagyajta tájnyelve

- *az állatok valamint a háztáji szavak:*
odor (csűrben vagy a csűrpadláson gabona- vagy szénatartó hely), szajván (juhakol), lajtorja (létra), szúszék (gabonátároló), sugulyék (sarok), druzsba (láncfűrész), vasránga (vasrúd), cándra (deszka maradék), burdé (kutyaól),
- *ruházat:*
busi (harisnya), fuszékli (zokni), kurti (rövid női kabát), surc (kötény), karinca (férfi kötény), istiringfi (harisnya), lepcsi/csoszi (műanyag házicipő), sutyi (házicipő), soson (beledugó cipő), rigli (zár), lájbi (ujjatlan melegítő)
- *háztartás:*
firhang (függöny), kaszten (fiókos szekrény), telázsi (felakasztó tányértároló), okulár (szemüveg), kuffer (fabőrdönd), vájling (mosogatótál), füsü (fésű), cseber (nagy faedény), nipp (porcelán dísz), szófa (fotel), sezlón (kanapé), csipor (csupor/ porcelán pohár), dörgölő (rongy edény szárazra törléséhez), borkány (befőttes üveg), füttő (kályha), laskasirittő/ laskaserittő (levesbe való tészta gyúrás utáni kisimításához használják), punga (nejlonzacskó), necc (szövetből készült egyszerű szatyor), tekenyő (kenyér dagasztó tál fűzfából vagy nyárfából), priza/stekker (konnektor)
- *egyéb szavak:*
síkál (dörzsöl), grizsuly (cipőre húzható korcsolya), csűgör (cipőre való fakorcsoly), rodli (szánkó), csihány (csalán), cserkabola (ringlispál), eszetna (juhászlak), zsedince (ordás lé), kaiba (juhász alvó helye), glozsória (fatolltartó), lipinka (játshótéri játék, a gyerekek két oldalon tudnak felülni és egymás testsúlyával lenyomni vagy fölemelni egymást), bács (), kulipintyó (házikó), löjtő (lefele irányuló út), pukk (hokizáshoz használt korong), szoros (vékony, szűk ösvény, általában bozót alakította egyik oldalát), monyator (juh pásztor segéd), jaurt (joghurt), fajánc (padlócsenpe), szupulyka/szupulykó (vékony, sovány), pupa (baba), osztováta (szövösék), szakadat (szünet), palló (kisebb híd), gerbic (sovány), galambvár (márga), fon (dorombol a macska), korcsoma (kocsmá), lájbitépő (kocsmá), leánkabillegető (barázdabillegető-madár), ahajt (amott), ehelyt (emitt), lécka (fatörmelék), huturó (bot), fenyővíz (boróka pálinka), boróka (borsika), plajbász (írószer), almabingó (éretlen apró alma), kántáló (éneklő aki Karácsony és Újév közötti időszakban jár énekelni), zicc (zárhelyi témazáró feladatsor), dühü (franc), átalvető (zsák zserű tarisznya amit a vállon hordanak), csutika (alma csutka vagy törökbúza szára a magok ledarálása után), horgasin (térd hátsó része), sümec (sunyi gyermek)
- *Néhány ige :*
meghitványkodik (lefogy), kápsál (karmol/körmöl), elrekkenni (sülyyedni, elakadni), zeplet/szepetel (siet, kapkod), összecsembolyodik/összecsongoly (összekucorodik), bészorítózni (szűk helyre bejutni), kodácsolni (kotkodácsolni), monyókoskodik/bugyutáskodik (ügyetlenkedik), instál (kér), danázik (énekel), megbicsakolta magát (makacská vált), duvad (szét esik, elesik)

- *Román nyelv hatására alakult, használatos szavak:*
szemafor (jelzőlámpa), punga (zacskó), primár (polgármester), patron (cég vezető), batri (elem), csobán (juh pásztor), bolcár (építő téglá), popa (pap), cujka (pálinka)

Nagyajtán valamint Erdővidéken használatos szavak hangalak változata:

mindjárt – minnyá

aztán – osztán

össze – essze

micsoda – micsa

sehonnan – suhunnan

törökbúza – töröbúza (kukorica)

labda – lapta

már – mán

mindjárt – minnyá

orvos – orvas

tányér – tángyér

kanál – kalány

Az is megfigyelhető, hogy például az „aki” névmást gyakran helyettesítik az erdővidékiek az „amelyik”-kel, ugyanígy a „mindenki” helyett „mindegyik” is gyakran előfordul. Példamondatként: „Üdvözlöm mindegyiket!”. Ugyanakkor, egy gyermek világra jöttét is másképp fogalmazzák meg; ritkán hallani, hogy gyermeke született, helyette gyermeke lett. Ha valakinek fia születik, akkor elegendő azt mondania, hogy „gyermeke lett”, mert abból az erdővidéki tudja a jövevény nemét ugyanígy a férfi helyett inkább az „ember” a használatos. (Például: „Egy magas embör ment felfelé, kézenfogvagyermekeit s leánykáját.”)

Érdekes, hogy ha látogatóba megy egy erdővidéki, akkor nem valakihez megy hanem valakini.

Nagyajta értékei régen és ma

A korán polgáriasodó Nagyajtán sajátos virágmintákat hímeztek az asszonyok, valamint a település jelentős fazekas központi szolgálatot is bevégzett, a fennmaradt emléktárgyak mára már ritkaságnak számítanak. Jellemző volt a sárga, barna és zöld színezésű cserépedények, kancsók, bóklyák. Kós

Károly is megemlíti a vörös színű, tulipános nagyajtai kancsót. Jellegzetes még a használt ornamentika, amelyet karcolás után színezték. A virág motívumok, szarvas, madár valamint az embereket, katonákat megjelenítő ábrák voltak a leggyakoribbak.

Jelenleg lelkes nőszövetségi tevékenység zajlik Fekete Judit kántornő irányítása alatt. Az asszonyok a téli hónapokban heti egy alkalommal közösen kézimunkáznak, filmet néznek vagy felolvasást tartanak. Ennek a csapatépítő tréningnek egyik gyümölcse a gyöngyfűzés tudományának elsajátítása és gyakorlása a nők körében. Az ékszerkészítés annyira népszerűvé vált a nagyajtai nők

körében, hogy szorgos kezük munkáját a világ több részén is viselik, így Amerikában, Hollandiában,

Magyarországon és Románia minden területén.

Gyakran csodálják meg a református kántornő, Nagy Adél nemez és fafestési munkáit. Fafestés elsajátításában segítségére volt a nemrég elhunyt Vajda Johanna.

Nagyajta életében fontos szerepet játszott a salétromfőzés. Első salétromfőző Ignác Márton volt, akit 1820-tól egész Erdővidéken támogattak munkájában. Jelenleg ilyen tevékenységet nem folytatnak a faluban. Leginkább állattenyésztéssel és mezőgazdasággal foglalkoznak. Tejszövetkezet is működik, ahová a község tehéntejét gyűjtik be majd szállítják a feldolgozó üzembe. Jelentős a burgonya és gabona termesztés, ami nagyban befolyásolja a nép táplálkozási szokásait is. Állattenyésztési szempontból a szarvasmarha foglal el jelentős szerepet, de tartanak juhokat, nyulakat sőt még galambászattal is foglalkoznak verseny röptetés céljából. Megemlítendő a méhésztévékenység is.

Nagyajtával kapcsolatos dalok:

„Nagyajtai torony, jaj de messzire látszik,
Annak tetejébe kék ibolya virágzik,
S azt a kék ibolyát százfelé fújja a szél.
Ha meguntál babám, nem muszáj, hogy szeressél!

S két szivárvány sej-haj koszorúzza az eget,
Elrabolták tőlem a régi szeretőmet,
Elrabolták tőlem vagy az Isten elvette.
Annak adta oda, ki meg nem érdemelte.”

„Réten, réten sej a nagyajtai réten,
elvesztettem a zsebbe való késem,
Késem után a karikagyűrűmet,
Azt sajnolom nem a régi szeretőmet.

Este, este sej de este akar lenni,
Ez a kislány haza akar menni,
Haza akar menni, de nincs kísézője,
Elkísérem, leszek én a szeretője.”

„Nagyajtai szőlőskertben már boroznak
Nagyajtai fiuk házasodnak
Várj egy kicsit csárdás kis angyalom
Holnap lesz a lakodalom

Nagyajtai szőlőskertben már boroznak
Nagyajtai lányok férjhez mennek
Várj egy kicsit csárdás kis angyalom
Holnap lesz a lakodalom”

Nagyajtai induló

Régi ének újra ébred,
Hős, legendás nagy vitézek
teremnek egy nap alatt
Úgy mint egykor réges régen
Kriza János idejében
indulnak a csapatok

Honszerelmünk egyre lángol,
Őseinknek szent porából
Kelt ki minden kisvirág,
Nekünk hagyták örökségbe,
Eztetővjuk mindörökre
Nem tiporhat senki rá!

Nagyajta hírneve mára már messze eljutott köszönhetően az innen származó hírességeknek, de legfőképpen Kriza Jánosnak, nyelvésznek és unitárius püspöknek. Igaz, halála óta eltelt több mint száz év sajnos sok mindent elhomályosított. Önéletírásában büszkén nevezi magát Nagyajta szülöttének, Székelyföld fiának. „Erdővidék az én hazám” című alkotása akár himnusznak is tekinthető a táj lakói körében.

„Erdővidék az én hazám,
Katonának szült az anyám,
Zöld erdő zúgásán,
Vadgalamb szólásán
Nevelt fel jó apám...”

Mindezt a sok értéket áttekintve, amit Nagyajta nyújtott és nyújt világörökségünk számára úgy érzem mindenképpen megbecsülendő ezért is tartom fontosnak, hogy minél több ember halljon e kis faluról, történetéről és szülőtteiről. A vidék szívesen fogad látogatókat és kalauzolja vendégeit gyönyörű tájakon át az igazi dolgos mindennapok látványába. Csak biztatni tudok mindenkit, hogy ne hagyja ki Nagyajta élményét.

